

André Kaper

Projectleider cultuurhistorie en aardkunde/coördinator werkgroep Oral History, Stichting Landschapsbeheer Gelderland

1 – Tijdens de interviews blijken de mensen vaak over eigen archiefmateriaal te beschikken dat het verhaal goed illustreert.

Oral History

in het cultuurhistorisch landschap

Oral History wordt hier opgevat als het in mondelinge vorm vastleggen en ontsluiten van de persoonlijke getuigenis van mensen in hun omgang met het landschap. In meer algemene zin: van de beleving van de geschiedenis van hun eigen tijd. Levende geschiedenis dus. Denk bijvoorbeeld aan Oral History om streekgebonden gebruik van landschapselementen te inventariseren, beroepen die bijna zijn verdwenen, maar ook om door de inzet van Oral History verhalen meer draagvlak voor het cultuurhistorisch landschap te krijgen. Dit zijn tevens de voornaamste redenen voor Landschapsbeheer Gelderland om Oral History uit te voeren. Als stichting zijn we altijd op zoek naar nieuwe manieren om de bewoners van Gelderland te doordringen van het belang en de betekenis van het agrarisch cultuurlandschap.

Oral History legt nieuwe of aanvullende inzichten vast. Nieuwe inzichten als het gaat om levende geschiedenis die alleen in de hoofden van

mensen zit. Oral History kan ook aanvullende inzichten opleveren op het onderzoeksmateriaal verzameld uit literatuur en archieven, waarbij die bronnen worden verrijkt of genuanceerd door de ervaringen van de mensen zelf.

De gegevens die een Oral History onderzoek oplevert zijn per definitie kwalitatief van aard. De verzamelde uitspraken in het interview zijn anekdotisch en subjectief, zelfs fenomenologisch als de beleving centraal staat. Afhankelijk van het gekozen doel van een project of onderzoek is vaak aanvullend bronnenonderzoek nodig om te toetsen wat wordt gezegd in de interviews. Het subjectieve karakter vinden onderzoekers vaak een probleem, maar het levert ook fascinerend materiaal op als Oral History en schriftelijke bronnen elkaar goed aanvullen in een onderzoek.

De beleving en de dagelijkse omgang van mensen met het cultuurhistorisch landschap waarin ze woonden of werkten, vormt een goede basis voor ontroerende of pakkende verhalen. Met deze verhalen kan de betekenis van het cultuurhistorisch

landschap laagdrempelig worden uitgelegd en beleefbaar gemaakt aan mensen die geen ervaring met het landschap om hen heen hebben of die hiermee hun eigen ervaringen kunnen verrijken. Hierdoor neemt het draagvlak voor de instandhouding van het cultuurhistorisch landschap toe. Typisch aan Oral History is dat belevingen van dezelfde handeling of gebeurtenis verschillend is (zoals uit onderstaand voorbeeld blijkt [naar Marjijnissen, 2008; Sommer, 2009])

Voorbeeld: Spuiten slecht voor de gezondheid?

‘De bomen werden gespoten vroeg in het voorjaar met vruchtboom-carboleum, dat was als de knoppen helemaal in de rusttoestand waren. En men gebruikte ook D.N.O.C.. Dat staat voor Di-Nitro-Ortho-Creosolen, een gele kleurstof. En dan had je ook nog Shell 117, daar moest je zo laat mogelijk mee spuiten, tegen het roze knop stadium aan. Daarbij werd het vee uit de boomgaard gelaten, want dan mocht er geen vee onder lopen. Een week, hooguit twee weken later, kon het vee weer rustig in de boogert om te grazen en dan hadden

Oral History mag zich in een steeds toenemende belangstelling verheugen. En dat is wellicht nog een understatement: Oral History projecten en onderzoeken schieten als paddenstoelen de grond uit, in het kader van de toegenomen belangstelling voor geschiedenis en voor de verhalen in het landschap.

Bij Landschapsbeheer Gelderland is nu enige ervaring opgedaan met het inzetten van vrijwilligers voor Oral History in het agrarisch cultuurlandschap. Het is vooral vanuit deze ervaring dat dit artikel is geschreven. Dit artikel gaat in op wat mondelinge geschiedenis of Oral History is, wat het kan betekenen voor het cultuurhistorisch landschap en wat de valkuilen zijn

2 – Voor het vlechtten van heggen is het te laat voor Oral History: bijna alle vlechtters zijn al overleden. Om informatie te verzamelen over deze beheertechniek, zijn we dus aangewezen op andere bronnen, zoals de heggen zelf.

ze meer vergif op als heden ten dage! De koeien leden er niks mee, dat ging toen goed. Maar dat waren geen maag vergiften, nee dat waren eidodende middelen. Je hebt een groot verschil tussen eidodende middelen en zenuwgif of maagdoende middelen. Die zijn heel vervelend.

Maar eidodende? Je kon er geel van worden, maar je leed er niks mee. Dus er werd een paar keer gespoten en daar was het feest mee afgelopen. En ik ben nou toch ook 83? Ik heb dat alles bij mekaar zo'n 60 jaar gedaan, en niks aan de hand. Zoals je op 't ogenblik hebt, zitten ze met de kap op de trekker. Ja, d'r zit een zuurstofmasker op, d'r zit een filterdoek op. D'r zit van alles op! Maar het punt is het raakt van lieverlee verstopt en dan wordt dat ding misschien te laat ververst.'

(Uit: Kaper, 2010)

In de maand april begon je met D.N.O.C. dat was een kleurstof waar alles geel van werd, als je zondags in de kerk kwam, kon je precies zien wie er allemaal mee gespoten had. Dat spuiten heeft zich ontzettend uitgebreid en is eigenlijk een beetje uit de hand gelopen. Ik had een broer die zei: 'Ik denk dat Verdugt (chemische fabriek in Tiel) iets bij dat spuitspul doet, zodat jullie steeds méér moeten spuiten.' Daar heb ik om moeten lachen, maar uiteindelijk had ie wel gelijk, want je spoot natuurlijk heel veel roofmijten dood. Wanneer je tegen luizen spoot, waren ook de roofmijten weg. We gebruikten graag een heel breed insectenmiddel waar je in één keer alles mee kon hebben en vaak werd gezegd: 'Blijf onder het vergif, dan blijf

je gezond'. Tja,... een spreuk die toen toch wel gebezigd werd, maar achteraf is dat natuurlijk nooit goed geweest. Doordat die roofmijten mee doodgespoten werden, had je steeds weer nieuwe insecten te bestrijden. Die roofmijten hebben ze later beter leren kennen, daar zijn ze mee verder gegaan waardoor nu veel minder insecticide nodig is. En voor is de mens is het ook een stuk gezonder. Er zijn in die tijd heel veel loonspuiters overleden, waarvan ik bijna zeker weet, dat het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen de doodsoorzaak is.'

(Uit: Kaper, 2010)

Oral History in het cultuurhistorisch landschap van het buitengebied

Voor het opdoen van nieuwe of aanvullende inzichten in het cultuurhistorisch landschap zijn goede mogelijkheden. De ervaringen van Landschapsbeheer Gelderland zijn hierbij beperkt tot haar werkterrein: het agrarisch cultuurlandschap. Kijkend naar de landschapselementen waaruit dit cultuurlandschap bestaat, kunnen deze mogelijkheden op twee manieren worden ingedeeld:

1. Landschapselementen met een levende geschiedenis van beleving, aanleg en beheer ervan.

Een goed voorbeeld is de serie Oral History interviews die Landschapsbeheer Nederland heeft uitgevoerd met mensen die vroeger kooiker waren, beheerder van een griend, van eikenhak-

hout of van rietlandjes (Burm & Haartsen, 2003). Hierdoor zijn de ervaringen van mensen vastgelegd, die het onderhoud aan verschillende landschapselementen uitvoerden in de periode van voor de jaren zestig en de tijd van ruilverkavelingen. Dit levert een aanvullend inzicht op, van wat in de boeken te vinden is over hoe deze landschapselementen vroeger zijn beheerd als feitelijk verhaal, als bevestiging. Maar ook nieuwe inzichten kunnen worden gevonden in de lokaal steeds verschillende omgang met deze elementen, zodat het streekeigen handelen wordt vastgelegd. Veel van dit soort historie is in feite geen historie omdat het niet is vastgelegd. Als deze mensen overlijden, is de kennis en ervaring daarmee ook verdwenen. En bovendien is de beleving van deze mensen, die vaak veel hart voor het landschap hebben juist door hun dagelijkse omgang ermee, ook vastgelegd, als nieuw of aanvullend inzicht (zie voorbeeld).

2. Landschapselementen met een levende geschiedenis in de beleving ervan, maar niet meer van het historisch gebruik en dus ook niet van de oorspronkelijke aanleg en het onderhoud voor de oorspronkelijke functie.

Een goed voorbeeld hiervan zijn landweren, een tot de verbeelding sprekend element in het landschap. Maar mensen die de landweren aanlegden om de grens van een vorstendom te markeren en te verdedigen, zijn er natuurlijk niet meer. Daar is dus geen levende geschiedenis meer van. Mensen die echter bij zo'n landweer wonen, kunnen

daar als kind hebben gespeeld en ook later de landweer in hun woonomgeving op een bepaalde manier opgenomen hebben in hun beleving van het landschap. Dit kan vaak zijn gebaseerd op verhalen die aan elkaar werden verteld. En dat is in zeker opzicht wel levende geschiedenis, die een aanvullend inzicht geeft.

Zo vroegen we ooit de weg naar een landweer-relict aan mensen die hun hele leven in de streek woonden. Zij kenden echter het woord landweer niet (over beroepsdeformatie van onze kant gesproken!) en begrepen pas waar we naar toe moesten, toen we uitlegden hoe het eruit moest zien en waar het moest liggen. *'Oh, u zoekt de loopgraaf'*, klonk het. Daar bleek een heel verhaal aan vast te zitten over hoe de omwonenden de landweer beleefden.

Valkuilen en oplossingen

Mensen bereiden een Oral History interview vaak voor alsof het een enquête is: een strak geregisseerd vraag- en antwoordspel, zoals ook wel gebruikelijk bij andere interviewvormen. Echter, bij Oral History gaat het erom dat mensen vrijuit spreken over het gekozen thema of het onderwerp van de onderzoeksvragen. Zolang het passend is binnen het thema en tegelijk uitweidingen niet teveel worden ingeperkt: die kunnen onverwachte zaken naar voren brengen. Het verdient dus aanbeveling om de interviewer/ster goed te trainen in de interviewtechniek die dit vraagt en het bijzondere van een Oral History interview tevoren toe te lichten aan de geïnterviewde. Tijdens het interview is alleen dit nodig: enthousiasmerend, betrokken en aandachtig luisteren met een korte lijst topics waar de geïnterviewde over kan vertellen.

Het uitschrijven van een transcript van de geluidsoptname gebeurt niet altijd en dat is altijd jammer. Daarmee is de geluids- of video-opname niet goed ontsloten voor raadpleging in de toekomst. Ook het opslaan van het hele interviewresultaat (opname, transcript, beeldmateriaal, verhaal, registratieformulier) in een publiek toegankelijk archief wordt vaak overgeslagen. Hierdoor zijn de met veel moeite verzamelde interviews niet toegankelijk voor anderen, nu en in de toekomst. Onderschat nooit het belang van levende geschiedenis die is vastgelegd in geluid of beeld en woord. In de toekomst is die geschiedenis immers niet meer levend. Archiveer dus alles wat is verzameld en maak een transcript. Bij Landschapsbeheer Gelderland gebeurt dit bij het Gelders Archief. Ook het Meertens Instituut kent een archief van Oral History verhalen. Sinds kort is de website verteldverleden.nl in de lucht, waar Oral History activiteiten en verhalen kenbaar worden gemaakt. Pleeg tevoren overleg met het archief van keuze om te vernemen waar de bestanden of schriftelijke documenten aan moeten voldoen om te kunnen worden gearchiveerd. Dat voorkomt missers en problemen aan het eind van een Oral History project.

Veel interviewers vragen zich af of het verhaal dat ze willen schrijven, nog wel Oral History is, als ze van de uitgeschreven spreektaal in het transcript schrijftaal maken. Hierdoor kan het gebeuren dat teveel spreektaal wordt gehandhaafd en de verhalen slecht leesbaar zijn. Een transcript is met de beste wil van wereld niet als verhaal te lezen: mensen vallen zichzelf in de rede, hummen en kuchen, maken zinnen niet af, schakelen ineens over op een heel ander onderwerp of de buurvrouw komt een stofzuigerzak lenen.

Een leesbaar verhaal maken op basis van het transcript draagt altijd bij aan de toegankelijkheid van het verzamelde materiaal. Een goed bruikbaar verhaalmodel dat ook voor vrijwilligers goed en plezierig werken is, is schrijven in de ik-vorm alsof de persoon zelf aan het woord is en het verhaal een film is die zich ontrolt aan de lezer of lezere. Het is daarbij heel goed om iets van het typische spraakgebruik van de persoon in kwestie vast te houden, als dat maar geen afbreuk doet aan de leesbaarheid. Voorbeelden van het soort verhalen dat dit oplevert, zijn te vinden in het boek *'De Eeuwelingen'* (Van den Oort, 2002).

Soms komt het voor dat een Oral History activiteit wordt gestart om er gaandeweg achter te komen, dat de doelgroep inmiddels is overleden. Dit kan niet altijd voorkomen worden als niet goed bekend is of er nog voldoende mensen in leven zijn. Maar soms wordt ook te makkelijk aangenomen dat er 'vast nog wel mensen in leven zijn'. Een goede leidraad hierbij is te zoeken naar mensen die in de tijd waar het om gaat tussen de vijftien en vijfentwintig jaar waren. Dat blijkt de periode te zijn waarin mensen het meeste onthouden. Als mensen dan allemaal boven de negentig blijken te zijn, wordt de spoeling wel dun en kun je je beter herbezinnen.

Oral History met vrijwilligers: kan dat wel?

De keuze om met vrijwilligers interviews uit te voeren, is niet onomstreden en kent beperkingen. Vrijwilligersinitiatieven zijn vaak mislukt en er zijn dan ook veel onderzoekers die menen dat met vrijwilligers niet te werken valt.

Hoe komt het dat veel initiatieven om te werken met vrijwilligers mislukken? Kort gezegd: door teveel te vragen van vrijwilligers, door onvoldoende training of door onvoldoende begeleiding. Het is niet mogelijk om in één avond een groep mensen klaar te stomen voor het interviewwerk. Met een beginnende groep mensen die net een cursus hebben gehad, zijn regelmatig contacten nodig om ze niet aan hun lot over te laten. Vrijwilligers denken vaak dat ze geen geschikte interviewkandidaten kennen of kunnen opsporen. Ook is er koudwatervrees voor het eerste interview en onwennigheid in het gebruik van de apparatuur in het eerste interview. Tijdens het uitschrijven van het eerste transcript, ontstaat de nodige onrust omdat mensen dan pas ervaren hoe langdurig en saai dit is.

Onze conclusie is dat vrijwilligers zich de Oral History methode als interviewtechniek heel goed eigen kunnen maken, als ze een goede cursus hebben genoten, goed zijn uitgerust en er voldoende begeleiding is. Als het uitvoeren van de

3 – Mensen blijken maar al te bereid om hun verhaal te vertellen en zijn vaak verbaasd dat dit waarde heeft. Zij zijn immers gewone mensen en hebben zich niet verdiept in de geschiedenis. Gelukkig is dat nu juist van waarde: hun ervaring is wat belangrijk is.

4 – Het is belangrijk om mensen niet alleen te scholen in de interviewtechniek, maar ook in het thema waar het over gaat.

interviews, gezien het thema of de onderzoeksvraag, geen specialistische onderzoeksvaardigheden vraagt, kunnen vrijwilligers dus goed worden ingezet voor Oral History vraagstukken in het cultuurhistorisch landschap.

Oral History met vrijwilligers door Landschapsbeheer Gelderland

De aanpak van Landschapsbeheer Gelderland bestaat op dit moment uit de volgende onderdelen:

1. Vanuit een profiel met gewenste vaardigheden worden vrijwilligers geworven voor de cursus. In het profiel ligt de nadruk op communicatieve vaardigheden zoals kunnen luisteren naar een ander, kunnen schrijven en computer basisvaardigheden. Mensen moeten kunnen leren hoe een usb-kabel aan te sluiten op de computer, om maar iets te noemen;

2. In zijn huidige vorm bestaat de cursus uit drie dagen en een terugkomdag. Twee dagen om de nodige theorie te presenteren en in rollenspellen te oefenen in actief luisteren en interviewen. Ook de andere onderdelen van het vrijwilligerswerk komen aan bod: het maken van een transcript en het schrijven van een verhaal. De handleiding van het Erfgoedhuis Zuid-Holland levert het nodige kader (Marijnissen, 2008). Bovendien willen we de volgende keer graag een velddag organiseren waarin de cursisten het landschap bezoeken waar het om gaat en ook kennis maken

met een potentiële interviewkandidaat. Daarna worden ze uitgerust met registratieformulieren en opnameapparatuur (een digitale memorecorder);

3. Landschapsbeheer Gelderland en de cursisten zoeken interviewkandidaten. De cursisten voeren de interviews uit en schrijven transcript en verhaal, onder intensieve begeleiding van Landschapsbeheer;

4. Alles komt digitaal binnen bij Landschapsbeheer Gelderland, wordt nagekeken en gearchieveerd;

5. Na archivering en de terugkomdag waar ervaringen worden uitgewisseld is de Oral History activiteit afgerond en kunnen de activiteiten starten waarvoor het interviewresultaat wordt gebruikt. Dat kan zijn het maken van een boekje, schrijven van artikelen of de verhalen inzetten voor cultuurtoerisme.

Landschapsbeheer Gelderland is vanaf januari 2011 een provinciebreed project gestart over het leven in het platteland van Gelderland in de jaren veertig en vijftig. het accent zal liggen op het leven op een landgoed, vroeger en nu. Het is onze hoop dat we in dit project deze methode op grotere schaal kunnen testen om te komen tot een schat aan verhalen over het platteland van vroeger. Ook hopen we zo nog meer mensen actief te betrekken bij het vrijwilligerswerk. Het project wordt gefinancierd door het VSB-

fonds, het Cultuurparticipatiefonds, het Prins Bernhardfonds en het Aeolusfonds.

Wij zijn deze fondsen namens de vrijwilligers dank verschuldigd voor hun bijdrage om dit project mogelijk te maken.

Literatuur

– Burm, Paul en Adriaan Haartsen, 2003, *Boerenland als natuur, Verhalen over historisch beheer*, Utrecht, Matrijs.

– Kaper, André, 2009, *Religieus erfgoed in het landschap*, Verhalen over religieus erfgoed in Gelderland, Rosendaal, Landschapsbeheer Gelderland.

– Kaper, André, 2010, *Van Hoenderik tot Heerepeer, Gelderse Oral History verhalen over het leven in en rond de fruitboomgaard*, Rosendaal, Landschapsbeheer Gelderland.

– Marijnissen, Sandy, 2008, *Oral History: Zegt het voort!, een handleiding*, Delft, Erfgoedhuis Zuid-Holland.

– Oord, Steffie van den, 2002, *Eeuwelingen, levensverhalen van honderdjarigen in Nederland*, Amsterdam, Contact.

– Sommer, Barbara W. en Mary Kay Quinlan, 2009, *The oral history manual*, AltaMira Press.

Met dank aan de zeer toegewijde vrijwilligers met wie Landschapsbeheer Gelderland de Oral History activiteiten uitvoert. ■